

Рубрика: Історія соціальної педагогіки та соціальної роботи

УДК 364.4-053.2:342.7

Мудрий Ярослав Сергійович

кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри педагогіки та соціальної роботи,

Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича,
м. Чернівці, Україна.

i.mudryi@chnu.edu.ua

<https://orcid.org/0000-0002-1632-9439>

Еволюція ідей захисту прав дитини

Актуальність проблеми. У Декларації тисячоліття ООН від 8 вересня 2000 року глави держав та урядів нашої планети одноставно визнали свою колективну відповідальність за утвердження принципів людської гідності, справедливості та рівності на глобальному рівні. Вони особливо підкреслили необхідність захисту найбільш вразливої верстви населення – дітей (United Nations Millennium Declaration, 2000).

Діти, через свої вікові особливості розвитку, належать до групи осіб, яка характеризується наївністю, довірливістю, залежністю від інших, а також піддатливістю до різних маніпуляцій та зловживань з боку дорослих. Вони є однією з найменш захищених верств населення. Соціальний та правовий статус дітей протягом усього періоду еволюції людства був різним.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання захисту прав дитини є предметом вивчення різних галузей науки, йому приділяють увагу юристи, політологи, історики, медики, психологи та інші дослідники. Зокрема М. Буроменський, К. Левченко, Н Коломoeць, Н Опольська, В. Сенько, М. Стешенко, Л. Сукмановська тощо.

Мета даної статті – простежити, як в історичному аспекті відбувалося становлення ідеї захисту прав дитини.

Виклад основного матеріалу. Щоб простежити еволюцію виникнення та розвитку ідеї дотримання прав та свобод дитини, варто зробити це в окремі часові періоди.

Античний період: у працях мислителів стародавніх часів сформульовано погляди на дитинство, виходячи з державної доцільності. Їхні переконання мали наступні ключові аспекти: життя дитини не визнавалось цінністю (дитинство не розглядалося як важливий і захищений період життя, життя дітей, особливо новонароджених, не мало високої цінності, і практика інфантициду не була рідкістю); засудження турботи про хворих дітей (хворих та слабких дітей часто залишали без належної опіки, що призводило до їхньої загибелі, турбота про хворих дітей не вважалася необхідною чи корисною з точки зору суспільства); виокремлення дитинства як періоду життя (дитинство розпізнавали як окремий етап життя людини, але він не мав особливих привілеїв чи захисту, діти вважалися майбутніми дорослими, які повинні пройти підготовку для виконання своїх соціальних ролей); виховання дітей як державний обов'язок (виховання дітей вважалось важливою державною функцією. держава мала значний вплив на процес виховання, формуючи у дітей потрібні для суспільства навички та переконання); засудження сексуальної експлуатації дітей знатних родин (сексуальна експлуатація дітей, особливо знатних родин, суворо засуджувалась, такі дії вважалися порушенням суспільних норм, неприйнятними); розвиток почуттів дитини як основа виховання (вважалось важливим розвивати у дітей почуття та емоції, формуючи їх як майбутніх громадян); обмеження дітонародження (прагнули обмежити дітонародження шляхом встановлення середнього віку батьків, а також щоб не перевантажувати ресурси сім'ї та суспільства).

Ці переконання відображають прагматичний підхід до дитинства в стародавніх суспільствах, де головною метою було забезпечення державних

інтересів і підтримка соціального порядку. У цей час діти вважалися власністю своїх батьків. Їхні права не визнавалися, і діти могли бути продані або піддані жорстокому поводженню без юридичних наслідків.

Середньовіччя: на розвиток ідей мислителів середньовіччя, значний вплив мало становлення християнської релігії. Так, релігійні вірування значно впливали на виховання дітей, встановлюючи моральні та етичні норми. Визнання наявності душі у дитини було важливою релігійною догмою, яка частково обґрунтовувала необхідність належного виховання. Інфантицид суворо засуджувався в багатьох культурах, оскільки вважався гріхом і аморальним актом. Народження дівчат часто сприймалося менш позитивно порівняно з народженням хлопчиків, оскільки вони вважалися менш цінними через патріархальні структури суспільства, де чоловіки мали більшу соціальну і економічну роль. Виховання дітей включало суворе підкорення їх волі дорослим через дисципліну. Застосування фізичних покарань, суворої дисципліни вважалося необхідним для формування слухняних і відповідальних членів суспільства.

Ці аспекти свідчать про те, що права та виховання дітей у стародавніх суспільствах були спрямовані на забезпечення державних і релігійних цілей, часто нехтуючи індивідуальними потребами і правами дітей. Вони розглядалися як економічний ресурс для родини, і дитяча праця була поширеною. Закони щодо захисту дітей були відсутні.

У епоху Відродження відбулася значна зміна в мисленні та підходах до виховання дітей. Цей період відзначався розвитком гуманістичних ідей, які підкреслювали значення людини як найвищої цінності. Ці ідеї засуджували насильство та безглузду підкору вихованців, а також ставили під сумнів загальноприйняті методи виховання. В епоху Відродження дитинство стало розглядатися як окремий етап життя зі своїми особливостями і потребами.

Деякі гуманістично налаштовані думки висловлювалися щодо необхідності захисту прав дітей та їхнього належного виховання. З'являлися ідеї про важливість діалогу та розуміння відносин між батьками та дітьми, а

також про створення сприятливого середовища для розвитку моральних та інтелектуальних якостей. В епоху Відродження почали з'являтися перші загальноосвітні ініціативи, спрямовані на розвиток усіх членів суспільства, включаючи дітей. Ці ініціативи сприяли поширенню грамотності, розвитку наукових знань та культурного удосконалення.

Епоха Відродження була важливим періодом у розвитку гуманістичних поглядів на людину, в тому числі і на дитинство. Зміна підходів до виховання в цей період відкривала нові можливості для розвитку особистості та забезпечення гідного життя майбутнім поколінням.

У період *Просвітництва* відбулися значні зміни у світогляді людини, що відобразилося на науковій думці щодо прав та свобод дитини. Ось основні ідеї, характерні для цього періоду: однією з головних ідей стало забезпечення дітей достатньою кількістю харчів, особливо немовлят, за що відповідала рідна мати. Просвітництво підкреслювало важливість батьківської відповідальності за виховання та освіту дітей. Батьки вважалися головними вихователями та прикладом для нащадків. У цей період почали розуміти, що становлення особистості дитини залежить від якості та типу виховання, яке отримує вона в родині та суспільстві. Просвітницька ідеологія акцентувала увагу на повазі до прав людини, включаючи права дітей. Це сприяло формуванню ідеї про необхідність захисту та гарантування прав дитини. Поступово почали визнавати, що дитина має певний рівень свободи та прав на самовираження та самореалізацію. Було встановлено, що виховання дитини має тривати до приблизно 16 років, коли вона стає повнолітньою.

Епоха Просвітництва відіграла важливу роль у формуванні сучасного розуміння прав та свобод дитини. Зміна світогляду та акцент на гуманістичні цінності вплинули на розвиток освіти, медицини та соціальної політики, сприяючи покращенню статусу та умов життя дітей.

Промислова революція, що відбулася у XVIII-XIX століттях, справила значний вплив на життя дітей та викликала необхідність у визнанні їхніх

прав. Ось основні аспекти цього періоду: внаслідок промислової революції багато дітей були змушені працювати на фабриках, часто у важких умовах та на низькооплачуваних роботах, діти використовувалися як дешева робоча сила, оскільки їхні зарплати були значно нижчими порівняно з дорослими. Так, у багатьох промислово розвинених країнах Європи та Америки діти працювали нарівні з дорослими до 14-18 годин на добу (іноді з 5-6-річного віку)

У цей період діти, як правило, не мали власних прав та захисту. Вони були піддані лише обов'язкам, включаючи працю та підкорення волі роботодавців. Водночас, почалася дискусія про необхідність визнання прав дітей на захист від експлуатації та покращення їхніх умов життя. Промислова революція породила серйозні соціальні проблеми, зокрема у сфері праці дітей. Цей період в історії свідчив про необхідність створення законодавчих актів та соціальних реформ, що забезпечували б захист прав та добробут молодого покоління.

Період кінця XIX ст. – 20-ті роки XX ст. відзначився значними змінами у наукових поглядах на права та свободи дітей. Ось деякі ключові аспекти цих змін: боротьба з дитячою злочинністю – науковці здійснюють пошук ефективних шляхів зменшення дитячої злочинності через вивчення її причин та розвиток відповідних превентивних програм. Почали розуміти, що надмірна влада батьків може призвести до зловживань та порушень прав дітей, тому акцентували увагу на необхідності обмеження цієї влади. Визнають важливість вільного розвитку особистості дитини, її можливості вибору та самореалізації, виокремлюють право кожної дитини на індивідуальність та творчий розвиток, відмічаючи значення стимулювання її унікальних здібностей та інтересів. Відбувається заміна покарань просвітницькими заходами: відмова від традиційних методів покарання, перехід до виховних заходів та підтримки дитини у її розвитку.

Сучасний період: ідея прав дитини розвивалася поступово протягом багатьох століть, але значного поштовху цей процес набув лише в XIX

столітті. З початку ХХ століття людство почало приділяти все більше уваги проблемі захисту прав дитини, оскільки раніше вважалося, що інтереси дітей автоматично збігаються з інтересами їхніх батьків, і що саме батьки найкраще знають, чого потребують їхні діти. Тому не було потреби виділяти дітей у окрему категорію громадян. Цьому сприяли наслідки Першої світової війни, які вплинули на цивільне населення, а також зростаючий інтерес до проблеми захисту дітей у більшості країн Європи та Північної Америки. У 1919 році Ліга Націй створила Комітет дитячого благополуччя, який займався розробкою заходів щодо безпритульних дітей, рабства, дитячої праці, торгівлі дітьми та проституції неповнолітніх.

У 1924 році Ліга Націй прийняла Декларацію прав дитини, більше відомою як Женевська Декларація прав дитини, яка стала першим міжнародно-правовим документом, спрямованим на захист прав та інтересів дітей. Вона включала п'ять основних програмних положень: дитині повинні надаватися усі засоби, потрібні для її нормального матеріального і духовного розвитку; голодна дитина повинна бути нагодована; хвора дитина повинна отримати допомогу; дитина, яка припустилася помилки, повинна бути виправлена; сироті чи безпритульній дитині повинен бути наданий притулок і догляд; дитина перша повинна отримувати допомогу під час лиха; дитина повинна мати дитинство і захист від усіх форм експлуатації; дитину потрібно виховувати в усвідомленні того, що її кращі якості повинні бути спрямовані на благо (Буров, Гатіятуллін, Коваль, Кориневич, Лазаренко, 2015).

Хоча у Декларації вперше було сформульовано цілі та принципи захисту прав дитини, цей документ не вирішив усіх проблем, оскільки бракувало єдиних принципів взаємодії та механізмів реалізації норм. Це призвело до того, що держави зверталися до цієї декларації лише фрагментарно, вирішуючи окремі питання у сфері охорони прав дитини.

Як складова частина захисту прав людини, система міжнародного захисту прав дитини сформувалася лише після Другої світової війни в рамках діяльності Організації Об'єднаних Націй, яка замінила Лігу Націй. Саме

Генеральна Асамблея ООН приймає у 1948 році Загальну декларацію прав людини, де зазначалося, що діти повинні бути об'єктом особливого нагляду і допомоги, повинні користуватись однаковим соціальним захистом не залежно від того, народжені вони у шлюбі чи поза ним.

У 1959 році, як продовження Женевської декларації, Генеральна Асамблея ООН проголосила Декларацію прав дитини. Вона складалася з 10 коротких декларативних статей, які закликали батьків, окремих осіб, державні органи, місцеву владу та уряди визнати викладені в ній права і свободи та дотримуватися їх. Ці 10 соціальних і правових принципів суттєво вплинули на політику та діяльність урядів і людей у всьому світі.

Порівняно з Женевською Декларацією 1924 року, Декларація 1959 року була більш досконалою та всеосяжною. Вона охоплювала не лише основні життєві потреби дитини, але й її потребу в любові та розумінні, підкреслювала важливість збереження єдності родини, надання до- та післяпологової допомоги матері і дитині. Декларація також проголошувала право дитини на ім'я та національність, передбачала обов'язкову і безкоштовну початкову освіту, заборону дитячої праці до певного віку, а також право дитини на гру та творчість (Декларація прав дитини, 1959).

Женевська Декларація стала першим кроком на шляху до визнання дітей як суб'єктів права, тобто осіб з власними правами. Сам текст Декларації свідчить про перехід від соціальної допомоги та захисту дітей до захисту їхніх прав (Сукмановська, 2019).

Однак декларація не є зобов'язуючим документом і не має обов'язкової сили, це лише рекомендація. Нові часи та погіршення становища дітей вимагали більш конкретних законів і заходів, а також міжнародних договорів для захисту та забезпечення прав дитини.

До кінця 1970-х років рівень соціального та культурного розвитку суспільства, а також становище дітей, поява нових викликів, засвідчили, що лише закріплення принципів забезпечення прав дітей є недостатнім. Було необхідні документи, які б юридично закріплювали заходи та способи

захисту прав дітей. Для цього у 1974 році було прийнято Декларацію про захист жінок і дітей у надзвичайних обставинах і в період збройних конфліктів, а у 1986 році – Декларацію про соціальні і правові принципи, що стосуються захисту і добробуту дітей, особливо при передачі дітей на виховання та їх усиновлення на національному та міжнародному рівнях. У той же час розробляється Конвенція ООН про права дитини. 20 листопада 1989 року вона була прийнята. Конвенція, яку ще називають «Світовою конституцією прав дитини» стала фундаментом для міжнародного захисту прав дитини. Її ратифікувала рекордна кількість держав – 195 держав. На відміну від декларації, конвенція є документом високого міжнародного рівня, який має велику обов'язкову силу для держав, що його ратифікували.

Конвенція містить повний перелік прав дитини, включаючи право на життя, освіту, відпочинок, свободу, дозвілля, віросповідання, ім'я, а також право користуватися найкращими медичними послугами. У ній також зазначається право дитини на набуття громадянства, піклування батьків, збереження індивідуальності, право бути заслуханою під час будь-якого розгляду, право на особисте та сімейне життя, недоторканість житла, таємницю кореспонденції, блага соціального забезпечення, рівень життя, необхідний для її розвитку, особливий захист від різних форм експлуатації та насильства, а також право на підтримку з боку держави під час фізичного та психічного відновлення та соціальної інтеграції в разі становлення дитини жертвою злочину (Конвенція про права дитини, 1989).

Метою цієї Конвенції є встановлення стандартів для захисту дітей від образ та зневаги, які вони зазнають щодня у всіх країнах.

У відміну від декларацій 1924 і 1959 років, Конвенція встановила чіткі правові норми, які є обов'язковими для всіх держав, що її ратифікували. Ця Конвенція стала першим міжнародним документом, де найширше визначені права дітей, які охоплюють не лише економічні, соціальні та культурні, але й цивільні та політичні.

У рамках Конвенції про права дитини 1989 року був створений спеціальний міжнародний орган, відомий як Комітет з прав дитини. Цей комітет відповідає за здійснення контролю за додержанням прав дитини. Держави-учасниці Конвенції щорічно надають Комітету ООН з прав дитини звіти, які описують заходи, що приймаються для захисту прав дитини, труднощі, з якими вони зіштовхуються при виконанні положень Конвенції, та шляхи вирішення цих проблем. На основі цих звітів Комітет готує експертну оцінку та рекомендації для кожної держави, вказуючи на пріоритети та методи їх вирішення. Крім того, діалог між міжнародним експертним співтовариством, міжнародними та національними організаціями з захисту прав дітей проводиться на спеціальних міжнародних зустрічах, які відбуваються поза рамками ООН.

Захист прав дітей у різних сферах також здійснюють спеціалізовані установи ООН, такі як Міжнародна організація праці (МОП), Всесвітня організація охорони здоров'я (ВОЗ), Організація ООН з питань науки, культури і мистецтва (ЮНЕСКО), тощо.

Висновки. Розглянуті історичні етапи свідчать про еволюцію наукових поглядів на права дитини, від жорсткого підкорення та обмеження їхніх свобод до визнання їхньої цінності та необхідності захисту прав і свобод. Ці зміни лягли в основу подальшого розвитку правового та соціального захисту дітей у сучасному суспільстві.

Література

1. Декларація прав дитини (Прийнята резолюцією Генеральної Асамблеї ООН від 20 листопада 1959 року). URL : <https://www.content.net.ua/registration/content/ua3878/> (дата звернення: 05.06.2024).
2. Захист прав дітей у правоохоронній діяльності: курс лекцій [для здобувачів освітнього ступеня «бакалавр» денної та заочної форми навчання] / Л.М.

Сукмановська. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2019. 182 с.

3. Збірник навчальних текстів курсу «Захист та забезпечення прав дітей та молоді груп ризику» / С. Буров, О. Гатіятулін, Р. Коваль, А. Кориневич, О. Лазаренко, П. Пархоменко, О. Темченко, Г. Янова. К. : ПП «Видавництво «Сучасний письменник», 2015. 52 с.

4. Конвенція про права дитини. Електронний ресурс. URL:

http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_021 (дата звернення: 05.06.2024).

5. United Nations Millennium Declaration. Resolution 55/2 adopted by the UN General Assembly on 8 September 2000. URL:

https://www.un.org/en/development/desa/population/migration/generalassembly/docs/globalcompact/A_RES_55_2.pdf (дата звернення: 05.06.2024).

References

1. Deklaratsiia prav dytyny (Pryiniata rezoliutsiieu Heneralnoi Asamblei OON vid 20 lystopada 1959 roku) [Declaration of the Rights of the Child (Adopted by United Nations General Assembly Resolution on November 20, 1959)]. *content.net.ua* Retrieved from <https://www.content.net.ua/registration/content/ua3878/> [in Ukrainian].

2. Sukmanovska, L.M. (2019). *Zahyst prav ditei u pravoohoronni diialnosti: kurs lektsii (dlia zdobuvachiv osvitnioho stupenia "bakalavr" dennoi ta zaochnoi formy navchannia)* [Protection of Children's Rights in Law Enforcement Activities: A Course of Lectures (for Bachelor's Degree Students in Full-time and Part-time Study Programs)]. Lviv: Lvivskiy derzhavnyi universytet vnutrishnikh sprav - Lviv: Lviv State University of Internal Affairs, 182 p. [in Ukrainian].

3. Burov S., Hattiatullin O., Korynrnych A., Lazarenko O., Parkhomenko P., Temchenko O., Yanova H. (2015). *Zbirnik navchalnykh tekstiv kursu "Zakhyst ta zabezpechennia prav ditei ta molodi hrup ryzyku [A Collection of Educational Texts for the Course "Protection and Assurance of the Rights of Children and Youth at Risk"]* Kyiv. : Suchasnyi pismennyk, 52 p. [in Ukrainian].

4. Konventsiia pro prava dytyny [Convention on the Rights of the Child]. *zakon2.rada.gov.ua* Retrieved from http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_021 [in Ukrainian].

5. United Nations Millennium Declaration. Resolution 55/2 adopted by the UN General Assembly on 8 September 2000. *un.org* Retrieved from https://www.un.org/en/development/desa/population/migration/generalassembly/docs/globalcompact/A_RES_55_2.pdf [in English].

Мудрий Я.С. «Еволюція ідей захисту прав дитини»

У статті розглянуто ідеї захисту прав дитини у історичному аспекті. З'ясовано, що у Античний період життя дитини не визнавалося особливою цінністю, їх могли вбити, залишали без належної опіки, держава мала значний вплив на процес виховання дітей, формуючи потрібні для суспільства навички та переконання. У Середньовіччі діти розглядалися як економічний ресурс для родини, значний вплив на їх виховання мала релігія. Епоха Відродження стала важливим періодом розвитку гуманістичних ідей щодо прав людини, в тому числі дітей. Висловлювалися думки щодо необхідності захисту прав дітей, їх належного виховання, створення сприятливого середовища для розвитку моральних та інтелектуальних якостей. Вперше дитинство стало розглядатися як окремий етап життя зі своїми особливостями і потребами. У період Просвітництва почалися формуватися ідеї про необхідність захисту та гарантування прав дитини. Почали визнавати, що дитина має певний рівень свободи та прав на самовираження та самореалізацію. Промислова революція XVIII-XIX століття започаткувала дискусію про необхідність визнання прав дітей на захист від експлуатації, покращення їхніх умов життя, закріплення прав дитини законодавчо. З початку XX століття, після Першої світової війни, зростає інтерес до проблеми захисту дітей у більшості країн Європи та Північної Америки. У 1924 році приймається Женевська Декларація прав

дитини, яка хоч і мала суто декларативний характер, стала першим міжнародно-правовим документом, спрямованим на захист прав та інтересів дітей. У 1959 році, як продовження ідей Женевської декларації, Генеральна Асамблея ООН проголосила Декларацію прав дитини, яка була більш досконалою та всеохопною. Проте зазначені документи не мали обов'язкової сили, це лише рекомендація. Конвенція ООН про права дитини, прийнята у 1989 році, стала фундаментом для міжнародного захисту прав дитини, і є обов'язковою для виконання державами, що її ратифікували.

Ключові слова: права дитини, захист прав дитини, Декларація прав дитини, Конвенція про права дитини

Y. Mudryi "Evolution of the Ideas of Children's Rights Protection"

The article examines the ideas of children's rights protection from a historical perspective. It was found that in the Antiquity period, a child's life was not regarded as particularly valuable; children could be killed or left without proper care. The state had a significant influence on the process of child-rearing, shaping the skills and beliefs necessary for society. During the Middle Ages, children were seen as an economic resource for the family, and religion had a substantial impact on their upbringing.

The Renaissance marked an important period for the development of humanistic ideas concerning human rights, including children's rights. Ideas emerged about the necessity of protecting children's rights, ensuring their proper upbringing, and creating a conducive environment for the development of their moral and intellectual qualities. Childhood began to be recognized as a distinct stage of life with its own unique characteristics and needs.

In the Enlightenment period, ideas about the necessity of protecting and guaranteeing children's rights began to take shape. It was recognized that children had a certain level of freedom and rights to self-expression and self-realization. The Industrial Revolution of the 18th-19th centuries initiated discussions about the

need to recognize children's rights to protection from exploitation, improve their living conditions, and legally enshrine children's rights.

From the beginning of the 20th century, following World War I, there was a growing interest in the issue of child protection in most European and North American countries. In 1924, the Geneva Declaration of the Rights of the Child was adopted, which, despite being purely declarative, became the first international legal document aimed at protecting children's rights and interests. In 1959, as a continuation of the ideas of the Geneva Declaration, the UN General Assembly proclaimed the Declaration of the Rights of the Child, which was more comprehensive and detailed. However, these documents were not legally binding and served merely as recommendations.

The 1989 UN Convention on the Rights of the Child became the foundation for international protection of children's rights and is mandatory for implementation by the states that have ratified it.

Key words: children's rights, children's rights protection, Declaration of the Rights of the Child, Convention on the Rights of the Child.